COMUNITATEA DE LIMBĂ

COMMUNITY OF LANGUAGE

SĂFTOIU Mihaela
Doctorandă, USM

CZU: 342.1:342.5:81`27

Summary

Language, regarded as a distinctive social element for the individual, has two-human, antagonistic valences. On the one hand, it is a unifying factor for human communities, at the heart of the nation. Viewed from another angle, the language can be a separator element when it is specific to a minority group.Thus, the present work analyzes the way in which the language community of individuals determines the formation of linguistic nations and minorities, as well as the way in which the protection of constitutional rights and freedoms of citizens of any nationality, who live on the territory of the Republic of Moldova, regardless of the language they speak, under the conditions of equality of all citizens and with respect for the right to linguistic identity, is ensured.

Keywords*: nation, community of language, official language, right to linguistic identity, national minority*

Rolul limbii în cristalizarea comunităţilor umane

Prof. Alexandru Arseni consideră că "*statul apare şi se constituie cumulând unitatea a trei elemente: 1) Naţiunea – ca dimensiune demografică a statului; 2) Teritoriul – dimensiunea materială; 3) puterea de stat – dimensiune politico-juridică*"[1, p. 177].

În cadrul articolului vom trata primul element Naţiunea - elementul personal, pentru a constata importanţa şi contribuţia factorului lingvistic la formarea şi conturarea acesteia.

Ion Deleanu oferă o definiţie a naţiunii dintr-o perspectivă pluridimensională, conchizând astfel că "*Naţiunea – ca formă superioară de comunitate umană, inconfundabilă cu alte colectivităţi, nu este un fenomen exclusiv etnic sau biologic. Ea este o realitate complexă şi este totodată a) produsul unui îndelung proces istoric, având la bază b) comunitatea de origine etnică, c) de limbă, d) de cultură, e) de religie, f) de factură psihică, g) de viaţă, h) de tradiţii şi i) de idealuri, dar mai ales trecutul istoric şi de voinţa de a fi împreună a celor care au dăinuit pe un anumit teritoriu*"[apud 1, p. 179]. Opinia sa se înscrie în concepţia obiectivă asupra naţiunii, care pune accentual pe anumite elemente de coeziune între indivizi, care îi diferenţiază pe aceştia de alte comunităţi.

Există şi opinii contrare, ce fac parte din viziunea voluntaristă/politică/individualistă asupra naţiunii, conform cărora naţiunea reprezintă o "*comunitate voluntară de indivizi, care, mai degrabă decât datorită unui trecut comun,*

se constituie într-un grup cu identitate proprie datorită voinţei indivizilor de a construi un viitor împreună"[2, p. 22]. Constituţia României, de exemplu, oferă o concepţie voluntaristă asupra naţiunii. În cadrul acestei concepţii, "*naţiunea nu este un corp etnic, lingvistic, religios etc., ci un corp electiv. Ea nu se moşteneşte, ci se construieşte*"[2, p. 25].

În vreme ce concepţia obiectivă este mai apropiată de naţiune în sens social, concepţia voluntaristă este mai apropiată de noţiunea de naţiune în sens juridic sau politic, astfel cum rezultă şi din denumirile acestora.

Se poate face abstracţie în totalitate de comunitatea de limbă, origine etnică, religie, de factură psihică, tradiţii, cultură, viaţă şi idealuri atunci când vorbim de naţiune în cadrul concepţiei voluntariste? Răspunsul este unul afirmativ. Chiar dacă elementul unificator ar fi voinţa, şi nu comunitatea anumitor elemente definitorii pentru individ şi grupul din care face parte, consider că acest lucru nu înseamnă că această comunitate nu există, doar că aportul său nu este luat în considerare, se face abstracţie de comunitatea elementelor în cazul concepţiei voluntariste. Privind în oglindă cele două concepţii, se poate observa că la viziunea obiectivă, chiar dacă între indivizi există o comunitate de limbă, origine etnică, religie, cultură, tradiţii, viaţă şi idealuri, tot este necesar un element în plus, anume "*voinţa de a fi împreună*"[apud 1, p. 179] aşa cum susţine Ion Deleanu, deci aceste elemente de coeziune nu sunt suficiente, însă existenţa şi importanţa lor este esenţială. Consider că limba, ca element de comunitate joacă un rol important în formarea naţiunii, alături de celelalte elemente comune pentru indivizi iar viziunea voluntaristă are raţiuni strict politice, justificabile şi chiar benefice pentru minorităţile naţionale, aşa cum precizează şi prof. Dan Claudiu Dănişor: "*protejează minorităţile sociale (naţionale, etnice, lingvistice etc.) în mod principial şi necesar. Cu alte cuvinte, caracterul naţional al statului înţeles în maniera electivă şi politică (...) care face din stat un stat al tuturor cetăţenilor, nu poate fi modificat prin voinţa grupului etnic majoritar, chiar dacă el constituie o majoritate politică la un moment dat*"[2, p. 25].

Conform prof. Ştefan Deaconu, "*limba este unul din elementele definitorii ale unei naţiuni*"[3, p. 131], respectiv, "*un element fundamental în alcătuirea unui popor şi o necesitate în formarea unei conştiinţe comune, a unui spirit de solidaritate şi a unităţii de voinţă*"[3, p. 51]. Mai mult, autorul precizează că, privind strict din acest unghi, poporul şi naţiunea pot fi confundate. În acest sens, în doctrina juridică apar viziuni similare ce plasează la baza definiţiei poporului comunitatea de identitate lingvistică [apud 1, p. 178]. Contrar acestora, prof. Alexandru Arseni consideră că "*identitatea lingvistică nu este justă, deoarece pe teritoriul fiecărui stat există minorităţi lingvistice, dar integrate plenar în poporul statului*"[1, p. 178],opinie la care achiesez.

Sunt păreri doctrinare care pun accent nu pe comunitatea de elemente, sau pe voinţă, ci pe teritoriu. Astfel, prof. Boris Negru priveşte naţiunea ca o "*comunitate umană formată istoriceşte pe un teritoriu distinct, anume pe acest teritoriu co-*

munitatea umană îşi formează limba, cultura obiceiurile, spiritualitatea de neam, factură psihică, de acest teritoriu comunitatea dată îşi leagă trecutul istoric, prezentul şi indiscutabil viitorul"[apud 1, p. 179]. Însă această dependenţă a naţiunii de un teritoriu distinctiv ar însemna că dacă, din anumite raţiuni, poate din împrejurări forţate, o comunitate umană şi-ar schimba teritoriul, însemnă că dispare naţiunea respectivă pentru că dispare elementul unificator ce ţine de acel trecut istoric comun – teritoriul? Ce se întâmplă însă în cazul în care se divide teritoriul? Acest aspect poate conduce la concluzia că rezultă două sau mai multe naţiuni, în funcţie de numărul teritoriilor divizate? Consider că răspunsul nu poate fi decât unul negativ, şi avem în acest caz exemplul României şi al Republicii Moldova, care, deşi organizate pe teritorii divizate dintr-un teritoriu întreg, în două state diferite, există o singură naţiune – cea română. Exemple de naţiuni organizate în state diferite sunt şi statele arabe şi cele 2 state coreene. Există şi situaţia inversă, în cazul în care mai multe naţiuni stau la baza unui stat, cum este cazul Federaţiei Ruse şi al Germaniei. În Le Petit Larousse, referirea la teritoriu este uşor nuanţată, neexclusivistă: naţiunea apare ca fiind *"o comunitate de oameni cel mai adesea instalată pe acelaşi teritoriu (...)"*[4, p. 62].

Apropiată de această opinie, însă fără a pune accent pe teritoriu ci pe continuitatea generaţiilor, raportându-se şi la generaţiile viitorare, sunt şi alte opinii doctrinare, în care trecutul, prezentul dar şi viitorul sunt deopotrivă de importante. Astfel, naţiunea reprezintă destinul "*bazat pe elemente de coeziune şi solidaritate specifice (...) şi care reuneşte în cadrul unei comunităţi, în mod identic, nu doar indivizii prezenţi astăzi, ci şi generaţiile anterioare şi pe cele viitoare*"[apud 1, p. 179]. În aceeaşi direcţie este şi opinia conform căreia "*naţiunea nu se identifică cu suma celor care trăiesc pe un anumit teritoriu, ea sintetizând totodată trecutul, prezentul şi viitorul*"[apud 1, p. 179]. Astfel, naţiunea apare ca un ansamblu suprastructural, ce nu se reduce la numărul persoanelor prezente, ci se raportează şi la generaţiile care au fost şi care vor veni în comunitatea respectivă, şi în care variabila timp ocupă un loc important întrucât aceasta trebuie să deţină în mod deductiv atributul continuităţii.

Giorgie del Vecchio consideră că doi factori sunt importanţi în ceea ce priveşte conceptul de naţiune. Un prim factor este limba: "*identitatea vorbirii e proba unei seculare vieţi comune în trecut şi denotă o similitudine şi apropiere între indivizi, facilitează raporturile sociale şi permite comunicarea uşoară de tradiţii, care se perpetuează ca temei al culturii*"[apud 1, p. 180]. Celălalt factor este reprezentat de conştiinţa naţională, viziunea asupra unui viitor comun solidificată pe un trecut comun vitejesc.

Aportul comunităţii de limbă asupra formării naţiunii diferă în funcţie de concepţia obiectivă sau voluntaristă asupra acesteia, însă nu numai de încadrarea într-o viziune sau alta, pentru că aşa cum am văzut, şi în cadrul concepţiei obiective părerile sunt împărţite. Sunt opinii doctrinare care acordă întietate teritoriului, altele limbii, în mod separat sau coroborată cu conştiinţa naţională, iar altele pun

accent pe continuitatea generaţiilor, însă fără a neglija comunitatea de elemente, respective factorii de coeziune specifici.

Unilingvismul oficial majoritar şi plurilingvismul minorităţilor în Republica Moldova.

Dreptul la identitatea lingvistică

Limbile într-un stat pot fi clasificate "*în funcţie de poziţia pe care statul o are faţă de ele: oficiale sau naţionale, regionale, minoritare şi limbi ale imigranţilor*"[5, p. 296].

Pactul Internaţional cu privire la Drepturile Civile şi Politice asigură pentru minorităţile „*etnice, religioase şi lingvistice dreptul de a se bucura de propria cultură, de a profesa şi practica propria religie şi de a folosi propria limbă*"[6, p. 138-139].

Conform art. 10 alin. 2 din Constituţia Republicii Moldova referitor la unitatea poporului şi dreptul la identitate "*statul recunoaşte şi garantează dreptul tuturor cetăţenilor la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii lor etnice, culturale, lingvistice şi religioase*"[4, p. 62], iar alin. 1, 2, 3 şi 4 ale art. 13, precizează, cu privire la limba de stat şi funcţionarea celorlalte limbi, "*limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcţionând pe baza grafiei latine; statul recunoaşte şi protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea şi la funcţionarea limbii ruse şi a altor limbi vorbite pe teritoriul ţării; statul facilitează studierea limbilor de circulaţie internaţională; modul de funcţionare a limbilor pe teritoriul Republicii Moldova se stabileşte prin lege organică*"[4, p. 76].

După cum rezultă din prevederile art. 10 din Constituţia Republicii Moldova în prim-plan apare ideea de unitate, însă conceptul trebuie analizat prin raportarea la stat, naţiune, popor şi populaţie.

Populaţia reprezintă "*dimensiunea demografică, psihologică şi spirituală a statului*"[4, p. 62]. Indivizii poziţionaţi între graniţele statului pot fi cetăţeni, străini sau apatrizi iar poporul este format dintr-un "*ansamblu de persoane care locuiesc pe un teritoriu, ca o entitateconcretă care alcătuiesc un stat*"[apud 1, p. 178]. În ceea ce priveşte populaţia, naţiunea şi poporul doctrina oferă diferite definiţii şi interpretări, cele privind naţiunea fiind tratate în secţiunea anterioară.

Noţiunile de populaţie şi naţiune nu se suprapun în totalitate, noţiunea fiind specifică pentru majoritatea populaţiei.

Discuţiile asupra populaţiei şi naţiunii ating inevitabil şi problematica minorităţilor. Prof. Teodor Cârnaţ precizează că „*unul din elementele definitorii ale termenului de minoritate este raportul numeric al unui grup faţă de altul care este mai numeros în baza trăsăturilor culturale, lingvistice, religioase şi/sau lingvistice*"[7, p. 12].

Minorităţile naţionale beneficiază, conform prevederilor constituţionale, de dreptul la identitate lingvistică care protejează persoana, nu limba şi are ca obiectiv principal „*libera construire a identităţii persoanei*"[8, pct. 661].

Republica Moldova asigură ocrotirea drepturilor şi libertăţilor constituţionale ale cetăţenilor de orice naţionalitate, care locuiesc pe teritoriul său, indiferent de limba pe care o vorbesc, în condiţiile egalităţii tuturor cetăţenilor.

La data de 31.08.1989 prin "*Legea nr. 3464-XI limba naţiunii de bază a obţinut statutul de limbă de stat, iar prin Legea nr. 3462-XI a fost introdusă grafia latină*"[6, p. 139]. Prin Legea nr. 3475-XI din data de 01.09.1989 s-a reglementat funcţionarea limbilor peteritoriul Rep. Moldova, iar în cuprinsul acesteia a fost "*garantată funcţionarea limbilor minoritare: rusă, ucraineană, găgăuză, bulgară, idiş*"[6, p. 140].

Prin prevederea constituţională, importantă dinpunct de vedere istoric, sunt asigurate condiţiile necesare învederea folosirii şi dezvoltării limbilor grupurilor etnice aflate pe teritoriul ţării, însă un statut superior este atribuit expres limbii ruse. Acest tratament preferenţial poate constitui, în anumite circumstanţe, fundament discriminatoriu pentru cetăţenii majoritari care folosesc limba de stat. Un exemplu în acest sens poate fi localizat la stânga Nistrului, prin editarea şi comercializarea de reviste, ziare, cărţi în limba rusă în procent de 95% [6, p. 144].

O limbă diferită, minoritară, solicită o atenţie deosebită din partea statului, pentru a nu interveni fenomenul invers asigurării egalităţii tuturor cetăţenilor tocmai pe fondul exprimării identităţii lingvistice, fenomen ce poate apărea în situaţia dezavantajării indivizilor care nu cunosc limba minoritară. Din punct de vedere social, minoritarii lingvistici sunt cei care trebuie să se adapteze, vorbind limba majorităţii, nu invers.

Tratamentul preferanţial oferit unei limbi minoritare, chiar dacă aceasta este utilizată în regiuni în care minoritarii sunt majoritari, depăşeşte în mod vădit garanţiile acordate de Constituţia Republicii Moldova.

Reducerea barierei lingvistice în contextual digitalizării

Limba poate constitui o barieră în comunicare. Însă această barieră poate fi diminuată în prezent în contextul digitalizării. În dialogul dintre străini şi reprezentanţi ai autorităţilor publice, atunci când nu există o limbă comună cunoscută şi când urgenţa impune, în era globalizării pot fi folosite numeroase aplicaţii precum Speak&Translate, Microsoft Tanslator, Reverso, Google Translate, iTranslate, SayHi, WayGo [9], care pot facilita comunicarea verbală şi cea scrisă, oferind posibilitatea realizării de traduceri-text sau folosind camera foto. Traducerile pot fi realizate în timp real, în momentul vorbirii. Unele din acestea pot fi utilizate şi în modul offline, fără a fi necesară o conexiune la internet, şi în anumite cazuri pot oferi traduceri pentru peste 100 de limbi. În mare parte sunt gratuite şi uşor de întrebuinţat de utilizatori.

Concluzie

Comunitatea de limba reprezintă, aşadar, un veritabil factor de consolidare şi cristalizare a naţiunii ca formă de comunitate umană şi totodată, un element distinctiv pentru individ, privit ut singuli, dar şi pentru grupul din care face parte. Această viziune asupra comunităţii de limbă corespunde concepţiei obiective asupra naţiunii. În acelaşi timp, din raţiuni pur politice, importanţa şi aportul său sunt ignorate în cazul concepţiei voluntariste asupra naţiunii, care face abstracţie în totalitate de comunitatea de elemente care determină un individ să se raporteze la un anumit grup cu care se identifică.

Comunitatea de limbă nu acţionează ca element unificator în mod independent şi de sine stătător, ci se află în interdependenţă cu celelalte elemente distinctive pentru grupul de identificare, respectiv comunitatea de origine etnică, religie, de factură psihică, tradiţii, cultură, viaţă şi idealuri. Mai mult decât atât, limba poate fi privită ca fiind liantul dintre ele întrucât prin intermediul limbii comune, vorbite şi înţelese de toţi membrii grupului cu care individul se identifică, se poate construi o cultură comună, se pot oficia ritualurile religioase, se pot perpetua tradiţiile, se pot construi idealuri, se poate exprima identitatea etnică. Limba, de asemenea, stă la baza comunităţii psihice întrucât prin intermediul achiziţiilor lingvistice din primele luni de viaţă copilul îşi dezvoltă apartenenţa pshihologică la o familie, la nivel micro, şi la societatea din care face parte, la nivel macro.

Ataşamentul pe care un individ îl dezvoltă faţă de limbă poate fi comparat cu ataşamentul faţă de teritoriu, susţine prof. Dan Claudiu Dănişor [8, pct. 662]. În condiţiile acestui ataşament, al coexistenţei monolingvismului oficial şi al dreptului recunoascut la identitate lingvistică se poate considera că în cazul limbii majoritare, comunitatea de limba poate uni oamenii, alături de alte elemente de coeziune, formând naţiunile, în viziuna obiectivă, iar în cazul limbii minoritare, comunitatea de limbă uneşte indivizii determinându-i să aparţină aceleaşi minorităţi lingvistice la care se raportează, însă, simultan, îi separă de populaţia majoritară vorbitoare a limbii oficiale/de stat făcându-i distinctivi din punct de vedere social.

Referinţe bibliografice:

1. ARSENI Al. Drept constituţional şi instituţii politice. Tratat. Volumul I. Ediţia a – III – a actualizată şi restructurată [Constitutional law and political institutions. Treaty. Volume I. Third edition – updated and restructured]. Chişinău: CEP USM, 2021.
2. DĂNIŞOR D. C. Constituţia României comentată. Titlul I. Principii generale [Constitution of Romania commented. Title I. General principles] Bucureşti: Universul Juridic, 2009.
3. MURARU I. ş.a. Constituţia României. Comentariu pe articole [Constitution of Romania. Comment on articles]. Bucureşti: C. H. Beck, 2008.

4. BORIS N. ș.a. Constituția Republicii Moldova. Comentariu [Constitution of the Republic of Moldova. Comment]. Chișinău: Arc, 2009. PDF. [citat 09.12.2021]. Disponibil: www.constcourt.md
5. DĂNIȘOR D. C. Drept constituțional și instituții politice. Volumul I. Teoria generală. Tratat [Constitutional law and political institutions. Volume I. General theory. Treaty]. București: C. H. Beck. 2007.
6. CÂRNAȚ T. Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova. Monografie [Non-discrimination in the conditions of contemporary constitutionalism in the Republic of Moldova. Monograph]. Chișinău: Pontos, 2008.
7. CÂRNAȚ T., IOVU A. Integrarea minorităților etnice în Republica Moldova. Monografie [Integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova. Monograph]. Chișinău: Print-Caro, 2018.
8. DĂNIȘOR D. C. Modernitate, liberalism și drepturile omului. Drept constituțional și instituții politice. Volumul I [Modernity, liberalism and human rights. Constitutional law and political institutions. Volume I]. Craiova: Simbol. 2017.
9. MORUȘ B. Technology – Cele mai bune aplicații de tradus [Best Applications to Translate]. [citat 09.12.2021]. Disponibil: https://life.ro